

Diplomati: Vetenskap eller konst?

En dialog

Christer Jönsson & Anders Lidén

Forskare möter praktiker

Det är inte alltid en anmälan av en bok föranleder ett vänligt och samtidigt produktivt meningsutbyte mellan recensent och författare. Här har vi emellertid ett gott exempel på just detta – och det i hög grad. I sin recension av ambassadören Anders Lidéns Diplomati i praktiken (Statsvetenskaplig tidskrift 2022/2) avslutar Christer Jönsson med att konstatera att boken är synnerligen läsvärd och informativ, men har begränsade vetenskapliga ambitioner – den riktar sig snarare till lekmän än till experter och bygger främst på författarens egna erfarenheter av en lång och framgångsrik diplomatisk bana. Lidén ser gärna diplomatin som en konststart, ”där omdöme och fingertoppskänsla spelar en avgörande roll”, och mindre som vetenskap (Lidén 2021: 20, 85); forskaren kan ha ett annorlunda perspektiv. Från att tidigare ha behandlats relativt styvmoderligt i studiet av internationell politik finns nu en rikhaltig teoretisk litteratur om diplomatins natur (Jönsson 2022).

Det rör sig alltså om skilda synsätt, här som på många andra områden där forskare och praktiker möts. En öppen och fruktbar dialog är därför angelägen. Men det kan vara en dialog med förhinder. En vanlig uppfattning är t ex att diplomatiska praktiker och samhällsvetenskapliga teoretiker sällan talar samma språk, eller ens förstår varandra: det handlar inte sällan om väsensskilda kulturer (George 1993). Samtalet löper förstås smidigare om praktikern också är akademiskt skolad. Jönsson avslutar därför sin recension med uppmaningen att Lidén, som inte bara är en välmeriterad diplomat utan också har en doktorsexamen i statsvetenskap, ”med sin gedigna statsvetenskapliga skolning i något kommande verk konfronterar den framväxande forskningen kring diplomati med praktikerns erfarenheter.”

Christer Jönsson, prof emeritus vid Lunds universitet. Anders Lidén, fd. ambassadör och fil. dr vid Lunds universitet.
E-post: christerjonsson@svet.lu.se, andersliden@yahoo.com

Sagt och gjort. Lidén antar utmaningen, i formatet av en replikväxling i två ronder. Jönsson inleder och Lidén, som genom Jönsson snabbt skaffat sig en bild av forskningsläget, avslutar. Även om det finns meningsskiljaktigheter rör sig diskussionen snabbt framåt. Främst handlar de olika inläggen om vilka perspektiv som är rimliga, inte om de överhuvudtaget är relevanta. Snarare är frågan: vilken betoning eller aspekt är möjlig eller att föredra? Resultatet är ett utmärkt exempel på ett konstruktivt idéutbyte mellan akademi och politik – ett vidgat och samtidigt fördjupat vetande, dessutom presenterat i en elegant språkdräkt. Låt detta vara en förebild för andra typer av samtal mellan praktiker och akademiker!

Redaktionen

* * *

CHRISTER JÖNSSON

I vår bok *Essence of Diplomacy* förespråkar Martin Hall och jag en institutionell analysram för studiet av diplomati. Att tala om internationella institutioner har varit och är i vissa kretsar fortfarande kontroversiellt. Enligt den realistiska ortodoxin karakteriseras den internationella politiska arenan av anarki, där frånvaron av effektiva institutioner leder till maktkamp och realpolitik. Den skotska engelska skolan, som växte fram under 1900-talets sista decennier, vände sig mot den i USA dominerande realismen och menade att det internationella systemet må präglas av avsaknad av centralt styre men att det ändå finns en form av internationellt samfund som återspeglas i olika institutioner.

Dessa forskare utgår då från en bred förståelse av institutioner som en samlad normer, regler och praktiker som styr aktörernas beteende på den internationella arenan. Diplomatin är en av dessa institutioner – ja, en av den engelska skolans representanter, Martin Wight, karakteriserade till och med diplomati som de internationella relationernas ”master-institution”. Diplomatin är en systembevarande institution, som med Kalevi Holstis ord ”tämjer” de suveräna staterna och gör att ”det internationella samfundet” inte enbart reduceras till en retorisk figur i högstämda tal. Med Adam Watsons ord innefattar diplomatin inte enbart *raison d'état* utan även *raison de système*. Det är värt att notera att ledande representanter för den engelska skolan, som Adam Watson och Hedley Bull, utöver sina akademiska befattningar även hade erfarenhet av diplomatisk tjänstgöring.

Krig, suveränitet och internationell rätt betraktades också som institutioner av forskare i den engelska skolan. Krig och diplomati räknas ofta som de mest ursprungliga internationella institutionerna, vilka har sitt ursprung i de första bestående samhällen vi känner till i Mesopotamien och Egypten för cirka 5000 år sedan. Diplomati i vid bemärkelse kan antas ha uppstått då grupper, som ville hålla på sin identitet och leva åtskilt från andra, insåg att de behövde värna

om relationer med andra för sin fortsatta existens. Krig och diplomati framställs ofta som varandras motsatser, men man bör hålla i minnet att diplomati kan innefatta hot om våld – begreppet ”coercive diplomacy” har t.ex. utvecklats av Thomas Schelling, Alexander George och andra statsvetare – och att varje krig måste avslutas, varvid diplomati behövs.

Här framträder en viktig fördel med ett institutionellt perspektiv. Det är inte tidsbundet utan främjar långa historiska perspektiv. Det innebär också att man inte betraktar diplomati som ett fenomen som enbart förknippas med det system av suveräna stater som växte fram efter 1648. För min egen del blev inbjudan till en konferens 1996 i Bellagio kring de s.k. Amarna-breven en ögonöppnare. Det är ett fynd av lertavlor med kilskrift från 1300-talet f Kr, som innehåller en omfattande diplomatisk korrespondens mellan dåtidens stormakter, främst Egypten men även Babylonien, Assyrien och mindre vasalstater. Inbjudna till konferensen var utöver historiker och egyptologer även statsvetare, som fick i uppdrag att läsa auktoriserade översättningar till engelska och tillämpa sina teorier på detta material. Det blev en livlig debatt mellan experterna på denna epok i historien, som framhävde det unika i Amarna-breven, och vi samhällsvetare, som kunde se flera paralleller med nutida diplomati. Betoningen på prestige och försöken att inhämta hemlig information samt förekomsten av ett ritualiserat språk kunde vi exempelvis identifiera som aspekter av diplomati som pekade framåt i historien.

Ett institutionellt perspektiv uppmärksammar de processer genom vilka institutioner utmejslas. Således är dagens diplomati resultatet av mångårig institutionalisering och ritualisering. Prestigehänsyn och tonvikt på precedens eller rangordning är rikligt förekommande i Amarna-breven, blir dominerande i 1600- och 1700-talens Europa och dämpas nödortfigt av dagens diplomatiska regelverk. Budbärarnas okränkbarhet, det vi idag kallar diplomatisk immunitet, diskuteras i Amarna-breven och finns belagd hos ursprungsbefolkningar. I det antika Indien ansåg man att den kung som dödade en diplomatisk budbärare skulle förpassas till helvetet tillsammans med alla sina ministrar. Ritualer kring slutande av diplomatiska avtal med offer och eder inför gudarna var snarlika i olika antika kulturer utan inbördes kontakter, och har reducerats till handslag, signaturer och champagneskålar i dagens värld.

Med detta perspektiv kan vi härleda olika aspekter av dagens diplomati till olika historiska epoker. Således kan tonvikten på språkhantering (”semantic obsession” med Abba Ebans ord) hos dagens diplomater spåras tillbaka till antikens Grekland, där firade vältalare som Perikles och Demostenes fick viktiga diplomatiska uppdrag. Det var också de gamla grekerna som började urskilja olika diplomatiska befattningar med varierande ansvar och uppgifter. Vikten av ceremoniel fanns i tidig diplomati men nådde en höjdpunkt i byzantinsk diplomati, varifrån den spreds och anammades av Venedig och andra italienska stadsstater. Renässansens Italien är också födelseplatsen för permanenta

ambassader. Det första utrikesdepartementet instiftades 1626 i Frankrike av Richelieu.

Kort sagt kan en institutionell approach ge en bred, översiktlig och historisk förståelse för fenomenet diplomati. Samtidigt öppnar den upp för jämförelser med andra internationella institutioner och institutionaliseringsprocesser. Därmed inte sagt att den ger en heltäckande bild av diplomatins alla aspekter. Men ett institutionellt perspektiv kan ge en god grund för vidare, mera detaljerade analyser av diplomatins talrika aspekter.

* * *

ANDERS LIDÉN

Tack för ditt brev och dina argument för att betrakta diplomatin som en institution. Med stort nöje har jag också läst din och Martin Halls bok "Essence of Diplomacy" liksom din artikel om kommunikation och signalering. Den historiska ansatsen och beskrivning av hur diplomatin över tid har institutionaliserats är övertygande. Jag uppskattar ditt analytiska sätt att närma sig ämnet och ditt försök att ge en teoretisk ram till studiet av diplomati. Med min praktiska erfarenhet av diplomati kan jag hålla med dig om det mesta i det du skriver.

Dock lutar jag nog mer åt att se diplomatin som en konst än som en vetenskap. Det hindrar förstås inte att man i likhet med konsten kan studera diplomatin med vetenskapliga metoder. Jag är närmast präglad av ett realpolitiskt synsätt och kan därför inte riktigt se diplomatin som en institution. Visst finns regler, normer, sedvanor och praxis och en långtgående institutionalisering har skett. Inte minst gäller detta för kollektivet av utsända diplomater som är stationerade i ett visst land och umgänget med värdlandet. Wienkonventionen reglerar just denna verksamhet. Dessa regler gäller för uppträdandet i det land där man är stationerad. Diplomatiska vanor i övrigt är ju inte skrivna i sten och kan lätt brytas utan sanktionspåföljd. Dessa vanor följs av stater för att det ligger i deras intresse och bara så länge det ligger i deras intresse. De former och regler som utvecklats inom diplomatin är tänkta att förhindra onödiga konflikter och underlätta kommunikation. De är inte minst tänkta att underlätta tolkningen av det som kommuniceras. Och just detta kan jag förstå är lockande att studera inom en institutionell ram. Men en aktör kan gå utanför denna ram närhelst det ligger i aktörens intresse. Därför tror jag inte att all diplomatisk aktivitet kan analyseras inom en och samma ram. Brytandet av normer, kan ha ett medvetet syfte i det diplomatiska umgänget och borde kunna vara ett eget fält för studier. Vi har ju på senare tid sett en mer aggressiv diplomati från Ryssland och Kina som även Hitlertyskland använde sig av och som bryter mot sedvanligt diplomatiskt beteende. Och särskilt från Ryssland och Donald Trump har vi sett lögnen som ett diplomatiskt verktyg som går

utanför gängse ramar, även om lögner ingalunda är okända inom tidigare diplomati. Mitt intryck är att lögner är mindre kostsamma för stormakter som inte behöver skaffa sig trovärdighet för att bli lyssnade på i den internationella miljön. Även detta kunde vara värt att studera närmare.

För mig är diplomati ett instrument eller verktyg som ett kollektiv använder för att hantera sina relationer med ett annat kollektiv – i allmänhet stater. På samma sätt är krig ett instrument, där också regler och lagar tillämpas så länge de ligger i aktörernas intresse. Diplomatin har likheter med krig men är också dess motsats i det att den använder fredliga medel, även om hot om våld också kan förekomma. Många verksamheter och syften ryms inom diplomatin och det verkar svårt att ta ett helhetsgrepp på ämnet och skapa en ram som passar för alla dess aspekter. Som sagt, den institutionella ramen kan kanske fungera på en del av diplomatin men man bortser då från många aspekter av ämnet som är väl så viktiga.

Jag tror att varje land i grunden utgår från det egna intresset när det gäller att använda diplomati. Det kan ta sig uttryck i tvingande diplomati, användning av mjuk makt och övertalning eller rent av i främjande av vänskapliga relationer med ett mer långsiktigt syfte.

Diplomatin tar sig alltså en mängd olika uttryck och olika element som ingår i diplomatin studeras kanske bäst var för sig. Det kan gälla just signalernas roll – avsiktliga och oavsiktliga – och hur de tolkas. Du är ju själv inne på detta i den artikel du skrivit i ämnet. Annars kan det gälla förhandlingar, där signalering förstås är ett ingående element. Mycket av diplomatin handlar ju även om informationsinhämtning för att förstå hur en relation ska hanteras. Till detta kommer de dagliga kontakterna med myndigheter, civilsamhälle och näringsliv och frågan om hur biståndspolitik ska bedrivas. Den tysta diplomatin och den offentliga diplomatin har var för sig roller i diplomatin. Som du också själv verkar vara inne på är det förmodligen bättre att delar av detta ämne studeras med vetenskapliga metoder utan försök att passa in dem i en gemensam teori. Och kanske bör fokus ligga på samlade erfarenheter, vad i diplomatin som fungerar ”best practices” och vad vi kan lära oss av tidigare diplomatiska exempel, ”lessons learned”. Det skulle kunna öka vår kunskap om diplomati utan att vi för den skull behöver en teoretisk ram, som kanske snarast riskerar att begränsa vårt tänkande.

* * *

CHRISTER JÖNSSON

Man kan anlägga olika perspektiv på diplomati. Det du förespråkar – diplomati som en konstform eller ett instrument – är vanligt bland praktiker. Veterandiplomaten Torsten Örn, som för övrigt läste och kommenterade Martins och mitt bokmanus, karakteriserade t.ex. diplomati som ”ett redskap

eller en metodik i utrikespolitikens tjänst” i sin bok *Varför Diplomati?* (2002). Jämfört med det institutionella perspektivet handlar det dels om olika detaljeringsnivåer – man kan tala om mikro- eller makro-perspektiv. Dels rör det sig om tidsaspekten: det institutionella perspektivet ser diplomatin som ett transhistoriskt fenomen, som sträcker sig långt bortom samtidens stater och organiserade utrikespolitik.

Det ligger inget märkligt i detta. Samhällsvetenskap handlar i mångt och mycket om perspektivseende. Samma fenomen kan betraktas från olika synvinklar. Man kan i det sammanhanget notera att just diplomatins konstform eller praktik på senare tid uppmärksammats bland IR-forskare i den teoretiska variant som kallas ”the practice turn”. Den sätter diplomaters vanor och professionella koder i fokus, vilka anses konstituera, reproducera, vidmakthålla och transformera världspolitiken (se t.ex. *Cooperation and Conflict*, nr 3 2015). Detta antropologiska perspektiv förutsätter deltagande observation från forskarnas sida, något som är svårt att få tillstånd till i en verksamhet präglad av slutenhet och sekretess. I den nordiska forskarmiljön är det framför allt Iver Neumann som, genom att växla sin akademiska hemvist med periodvis anställning i norska utrikesministeriet, kunnat ge bidrag till denna teoretiska infallsvinkel. Din idé om att studera ”best practices” låter som ett spännande uppslag för samverkan mellan praktiker och forskare. Det förutsätter, som du nämner, inte någon teoretisk ram men skulle kunna bidra till såväl samhällsvetenskaplig teoriutveckling som till förfinad diplomatisk praktik.

Min huvudpoäng är att det helt säkert finns flera olika perspektiv på diplomati, som är kompletterande snarare än ömsesidigt uteslutande. Det ligger också i linje med det du påtalar, nämligen att diplomatin tar sig många uttryck, som kan studeras var för sig. Sålunda finns det teoretiskt orienterade studier av ”public diplomacy”, ”digital diplomacy”, ”economic diplomacy”, ”coercive diplomacy”, ”sports dipomacy” osv. Ja, t.o.m. konsulära frågor, som tidigare uppfattats som rutinmässiga och ointressanta, har kommit att tilldra sig växande uppmärksamhet bland samhällsvetare och jurister i vår tid av naturkatastrofer, krig och migration kombinerat med nya elektroniska kommunikationsformer.

Två delar i ditt initierade svar förtjänar ytterligare kommentarer. Du påpekar att diplomatiska normer och vanor följs bara så länge det ligger i staternas intresse och kan brytas utan sanktionspåföljd. Att normer bryts är inget argument mot ett institutionellt perspektiv. Den typen av brott förekommer i offentliga såväl som i privata institutioner på alla plan, från det internationella till det lokala. Du nämner själv de aktuella brotten mot krigets regler och normer. I själva verket är dessa brott indikationer på institutionernas existens och kan bidra till institutionernas utveckling och antingen försvaga eller stärka dem. Och helt utan sanktionspåföljd är dessa brott sällan. Även i avsaknad av kännbara straff drabbas förövarna av påföljder i form av förlorat renommé och

minskad tilltro. Putins flagranta brott mot alla krigets regler och hans lakejers lögnbaserade diplomati är levande exempel.

Den andra detaljen i ditt inlägg som jag reagerar på är din bekännelse till ett realpolitiskt synsätt. Realismen, i sin klassiska tappning, reducerar ju internationella relationer till ett maktspel och nedvärderar diplomatins betydelse. Hans Morgenthau ser t ex staters diplomatiska skicklighet som en faktor som endast på marginalen kan påverka deras relativa makt. En materiellt stark stat kan tappa något av sitt övertag med en svag diplomati, medan svagare stater i viss mån kan kompensera sitt materiella underläge med skicklig diplomati. Men i slutändan är det staters militära och ekonomiska makt som är avgörande. Ett institutionellt perspektiv – liksom för övrigt ”the practice turn” – tillmäter däremot diplomatin större betydelse och borde därmed tilltala praktiserande diplomater.

Vi må se på diplomatin med olika glasögon, men en sak kan vi nog enas om: vi talar om en konstform eller institution som är av vital betydelse i vår oroliga värld och som förtjänar ingående studium både från praktikerns inifrån-perspektiv och från samhällsvetarens teoretiskt inspirerade utifrån-perspektiv.

* * *

ANDERS LIDÉN

Tack Christer för ditt senaste som vanligt välargumenterade inlägg. Det är nyttigt med olika perspektiv på diplomatin och naturligt att du som forskare väljer mer av ett historiskt makroperspektiv. Kanske är det så att man som praktiker blir en aning närsynt och ser främst diplomatin som ett instrument för att hantera internationella relationer här och nu än som en institution som vuxit fram genom historien. Ur forskarperspektivet kan jag se lockelsen med att betrakta diplomatin som en institution och i jämförelse med andra institutioner utveckla teori. Från praktikerns perspektiv är detta av naturliga skäl inte lika närliggande. Diplomatin är som jag ser det ett flexibelt instrument som inte passar i en alltför snäv institutionell ram. Ett teoretiserande med enbart en sådan utgångspunkt är jag rädd kan riskera att leda fel eller bli irrelevant.

I historien går det förstås att finna gemensamma drag och paralleller i diplomatin. Att åtminstone delar av diplomatin har institutionaliserats kan jag utan vidare hålla med om. Det gäller till exempel den utsända diplomatiska kåren i olika länder. Men diplomati bedrivs inte bara av utsända diplomater utan också av politiker med varierande bakgrund och motiv. Politiker ligger ofta bakom diplomatiska initiativ och leder förhandlingar. De fäster kanske inte alltid lika stort avseende vid diplomatiska sedvänjor och normer.

Inte minst i ljuset av Putins agerande ser jag diplomatin som något stater använder när det passar dem och på det sätt det passar dem. Henry Kissinger gjorde tidigt i sina studier av diplomatin skillnad mellan systembevarande

och revolutionära makter. De som bekänner sig till och vill upprätthålla den bestående ordningen har större intresse av att följa diplomatiska spelregler än de som vill förändra rådande maktbalans. Du skriver att den som bryter mot de diplomatiska normerna får betala ett högt pris. Jag är inte så säker på det. Det beror väl på hur framgångsrika de är att förändra den rådande ordningen. Min slutsats blir ändå att stater använder diplomatiska spelregler så länge det passar dem. Så om diplomatin ska betraktas som en institution är det knappast något som inte kan rivas närsomhelst och ta sig helt nya former. De diplomatiska former som institutionaliserats är väl värda att kartlägga och studeras över en längre tidsperiod men liksom allt annat i tillvaron är de förgängliga.

Jag kan utan vidare hålla med dig om att ett mera frekvent utbyte mellan forskare och diplomater skulle vara fruktbart. Du ger exempel på sådan växeltjänstgöring och har om jag inte minns fel själv arbetat under en tid på utrikesdepartementet och skaffat dig värdefulla inblickar.

Robert Cooper som under många år verkade som diplomatisk och utrikespolitisk tänkare vid EU:s rådssekretariat har i sin bok "The Ambassadors" gjort en historisk genomgång av diplomatin och några av dess främsta företrädare från Machiavelli till Henry Kissinger. Diplomatiske framgångar har enligt Cooper ofta varit resultatet av en särskild fingertoppskänsla och faktorer som han beskriver som "intangibles". "Ogripbara" skulle jag kalla dem. Det handlar om att uppfatta och spela på känslor, något som jag tror statsvetenskapen har svårt att beskriva och definiera. Jag skrev om detta i "I ledande ställning", vänboken till min handledare under avhandlingsarbetet Lars-Göran Stenelo. Av honom lärde jag mig att god vetenskaplig metod måste bygga på precisa definitioner. Det ogripbara är just sådant som svårligen låter sig definieras. Det är i detta avseende jag tror att diplomatin kanske mer liknar en konst än en vetenskap. Något som också är Coopers slutsats.

Detta hindrar inte att diplomatin kan analyseras med vetenskapliga metoder. Hur instrumentet använts i olika sammanhang kan vara värt att jämföra samt att försöka klarlägga vad som fungerat bra eller mindre bra och försöka finna förklaringar till detta. Det historiska perspektivet är värdefullt för att kunna göra jämförelser över tid. "Best practices" och "lessons learned" går säkert att identifiera till fromma för framtida diplomater och deras arbete. Jag tror också på vad du skriver om att dela upp studiet av diplomatin i olika underavdelningar "public diplomacy", "digital diplomacy etc. Även där finns utrymme för teoretiserande.

Men att i likhet med Kalevi Holsti, som du citerar, hävda att diplomatin som institution är systembevarande och har förmågan att kunna tämja suveräna stater är nog ett önsketänkande. Möjligen är det ett sätt att se världen som den bör vara snarare än som den faktiskt är. Som politiskt mål är det något att sträva efter. Men det är ännu inte så världen fungerar. Det blir vi påmind om nu när

Vladimir Putin brutalt bryter mot de regler och normer som vi vant oss vid och sett som grundpelare för vad vi brukat kalla det internationella samfundet.

Slutligen håller jag självfallet med dig om att diplomatin förtjänar att studeras ”både från praktikerns inifrån-perspektiv och från samhällsvetarens teoretiskt inspirerade utifrån-perspektiv”. Inte minst därför har jag satt värde på vårt meningsutbyte. Det är något att ta fasta på och borde leda till ett tätare utbyte mellan våra verksamhetsområden.

Referenser

Cooper, Robert, 2021. *The Ambassadors. Thinking about Diplomacy from Machiavelli to Modern Times*. London: Weidenfeld & Nicolson.

Cohen, Raymond & Westbrook, Raymond (red.), 2000. *Amarna Diplomacy: The Beginnings of International Relations*. Baltimore: Johns Hopkins University Press.

Eban, Abba, 1983. *The New Diplomacy*. London: Weidenfeld & Nicolson.

George, Alexander, 1993. *Bridging the Gap. Theory and Practice in Foreign Policy*. Washington: United States Institute of Peace Press.

Holsti, Kalevi, 2004. *Taming the Sovereigns: Institutional Change in International Politics*. Cambridge: Cambridge University Press.

Jönsson, Christer & Hall, Martin, 2005. *Essence of Diplomacy*. Basingstoke: Palgrave.

Jönsson, Christer, 2022. ”Theorising Diplomacy”, i *Routledge Handbook of Diplomacy and Statecraft*. London and New York: Routledge.

Lidén, Anders, 2006. ”Ledarskap, känslor och politik - exemplet Mellanöstern”, s. 251-262 i Jönsson, Christer & Jerneck, Magnus (red.), *I ledande ställning. Vänbok till Lars-Göran Stenelo*. Lund: Studentlitteratur.

Lidén, Anders, 2021. *Diplomati i Praktiken. Fantasi Empati Förnuft*. Stockholm: Carlssons.

Watson, Adam, 1982. *Diplomacy: The Dialogue Between States*. London: Eyre Methuen.

Wight, Martin, 1978. *Power Politics*. Leicester: Leicester University Press.

Örn, Torsten, 2002. *Varför diplomati?* Stockholm: Wahlström & Widstrand.